

ACC. N:R. M. 6126:1-14.

Landskap: Skåne Upptecknat av: Emil Jönsson
 Härad: Luggude Adress: Skåneborg
 Socken: Västby m. fl. Berättat av: Den samme
 Uppteckningsår: 1939 Född år 1861 i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Pranar o. vårfrudagen (H. b. 14.) sid. 1-9.
Gregorius-dagen. (H. b. 20.) 9-12.
Offerkast. (Ulma H. 27.) 12-14.

Skriv endast på denna sida!

14 sid.

Landskap: *Skåne* Upptecknat av: *Emil Fönckon*
 Härad: *Luggude* Adress: *Harnsberg*
 Socken: *Wäsby m.fl.* Berättat av: *Jensamme*
 Uppteckningsår: *1939* Född år *1861* i

Uppteckningen rör *Tranan och Vårfrudagen* H. 6.14
 1) I förra tider ansågs tranan icke allena
 såsom en vanlig flyttfågel, utan derjämte
 vara en slags budbärare, t. ex. liksom storken
 sades komma med barnen, sades tranan, li-
 som lärkan m.fl. flyttfåglar ju vara värens
 budbärare. Att tranan sades bära ljus i säng-
 betydde att vid "Fro-din" var dagsljuset så långt
 att man kunde bädda säng och lägga sig, utan
 att tända ljus, och att tranan var kommen till
 lands med ljuset med sig. Men när säger
 man att hon kommer? De gamle i Skånes nord-
 västra socknar berättade min Morfar (född 1785)

sade att "den tredje thorsdags Thor, träder
tranan på Skånska jor". Det skulle således
redan vara i januari månad, i den tiden,
men om hon sedermera skulle "vara lius i säng"
så menas ju att tranan brukade komma
vid tiden strax före "Tro-dan". Huru det skulle
kunna antagas att tranan komme "på Skånsk
jor" så tidigt som i januari, torde framgå om
man jämförde med ett annat av de gamla ut-
tryck att vid kyrkodelsmässan skulle lär-
kan åtminstone lyfta så högt från gorden kom
svoket, d. v. s. då svoket ligger på nacken på oxen,
Alltså i februari. Det fanns en föreställning
om ett flygande väsen som kallades för Natt-
tranan eller Nattranen (ran = ravn = Korpi).
Genne Nattranen kom flygande och satte sig
på taket om kvällen eller om natten. Den

sonn en 12 års pojke och den som finge syn
på en Nattraavn skulle genast skynda sig in,
ty stode man och tittade på honom, kunde
man få farliga sjukdomar. Men Nattraaven sat-
te sig endast på bordgårdar med fyra hop-
svinglade långer. Nattraaven gjorde ett kner-
kande ljud, och den som fick höra det, gjorde
klokast i att genast skynda inomhus, utan att
invänta sigten av honom. Alla dessa föreställ-
ningar har troligen uppkommit derigenom
att barnen skulle gå ut före läggning om
kvällen eller ock någon gång om natten och
gör att de dervid icke i blotta nattlinnet eller
tunntklädda skulle dröja för länge ute och för-
kyla sig, att föräldrar eller sköterskor inbilla-
de dem att skynda sig in igen, annars kun-
de de få se eller höra "Nattraaven" och att det

vare farligt. Smellertid var traditionen
 om "Nattranen" allmänt gängse i min barn-
 dom (1860) tallet, i Kullasocknarna Nordeästra delen
 av Mälarsöhus Län. Fr. 6] På "Frodan" brukas-
 des i vårt hem, att ha "jäs-pankaka, som till-
 -reddes och bakades "Fro-attan" (kvällen innan
 Frodan). Till pankokan hörde Frösa-mos, (lin-
 -gon-mos). Frösa-mos var en raritet i våra byg-
 -der och kunde endast anskaffas om ryktet kom
 att en Frösnaugubbe anlännt till byn. Skym-
 -samt som en löpeld fortplantades nyheten
 och en del kvinnor, barn och tjänare, medha-
 -vande korgar och kruor, hastade åstad för att
 köpa frösen, som mätades och såldes i kap-
 -pervis. Triset var i min ungdom (på 1860 tallet) 2.5
 öre (= 12 skilling) kappen = 5 liter, men seder-
 -mera 50 öre kappen. Frösnaugubben hade en

alorsled vagnskorg full "oppaukad" med
krösen. Guleben gick ofta in i bondgårdarne
och kör, och lät hästen gå att beta i väg-
kanterna. Ofta hände dervid, att den smala
vagnen kom för långt ut på slänten och väl-
te med hela krösalasset i väggröfven.

Man ska inte tro att guleben blev ledig för det
ty han förlorade intet på måttet. Först skulle
ju hästen ha pick, men det onsa gör att
^{häftigare} guleben. Sen öste han opp, med en liten
träskoppa, både gräs, löv, pinnar och jord,
tillsammans med krösen och packade inte
i måttet. Jag tillfrågade krösaguleben: Bru-
kar ni välla så der? Ja jag vällte i går och
så, sade han. När kommissen på den flö-
aten var slut, så öste han resten av krösen
i vagnen, satte sig på höäcken, som

tillika innehöll bröskakan, smöracken och
 brännvins-dunken. Så sparkade han med
 träskorna ibland krösmen, piskan ven och
 till nästa by bär det iväg. Jäsprankakan
 bakades av kornsikte-mjöl, mjölk, ägg, kryt-
 der (peppar) och jäst. Vispades tillhopa tills
 degen ej kunde vispas längre. Då den jäst nå-
 gon timme blövs den flytande då den östes på
 pannjämet. Lådan mat hade också större
 delar av by-folket i vår by om Fredan i Väsby
 & Västerleks-märken eller dylikt knutne
 till Vårfrudagen. Så mycket snö som är på
 taken i Vårfru-mäss, så mycket i skogen om
 Halvårs-mäss (14 maj). Om det Vårfru-dag regna

li-
 a
 ki-
 ost
 t
 i
 as
 sa
 st
 ting
 i
 talas.
 om
 ned
 ning
 till

tillika innehöll bröskakan, smörskaken och
 brännvins-dunken. Så sparkade han med
 träskorna ibland krösener, piskan vin och
 till mästa by bär det i väg. Jäsbröskakan
 bakades av korn-sikte-mjöl, mjölk, ägg, kryt-
 der (peppar) och jäst. Vispades tillhopa tills
 degen ej kunde vispas längre. Då den jäst nä-
 gon timme blövs den flytande då den östes på
 pannjärnet. Sådan mat hade också större
 delen av by-folket i vår by om Fredan i Väsby.
 8] Västerleks-märken eller dylikt knutne
 till Vårfrudagen. Så mycket snö som är på
 taken i Vårfrumäss, så mycket i skogen om
 Halbars-mäss (14 maj). Om det Vårfrudag regna-

1.
2.
3.
4.
5.
6.
7.
8.
9.
10.
11.
12.
13.
14.
15.
16.
17.
18.
19.
20.
21.
22.
23.
24.
25.
26.
27.
28.
29.
30.
31.

tillika innehöll bröskakan, smöracken och
 brännvins-dunken. Då sparkade han ned
 träskorna ibland krösern, piskan vin och
 till nästa by bär det iväg. Jäsbröskakan
 bakades av kornsikte-mjöl, mjölk, ägg, kryt-
 der (peppar) och jäst. Vispades tillhopa tills
 degen ej kunde vispas längre. Då den jäst nå-
 gon timme. blev den flytande då den östes på
 pannjärnet. Sådan mat hade också större
 delen av by-folket i vår by om Freden i Västerby
 8/ Wästerleks-märken eller dylikt knutne
 till Wästerudagen. Så mycket snö som är på
 taken i Wäster-mäss, så mycket i skogen om
 Hallvars-mäss (14 maj) Om det Wäster-dag regna

vill, som Maria besökte sin fränka Elisabet till, så vill det regnet sig försträcka och 14 dagar deretter räcka. Om solen skinner klar Wärfudag, det låter sig gör ett godt tecken tyda. Angående sägnen att om det fryser Wärfu-natt, så fryder deretter i 40 nätter deretter, så kunde det också uttydas dertill att det kunde inträffa frostnatt ända till 40 nätter deretter, men därför inte sagt alla nätter. Veckodagen i vårdags-drätting en Wärfudags-räppet, begagnades inte als i Nordvästra Skåne och hördes aldrig omnälas. Men deremot allmän vär-räkning här i Hamneda med om-kring-liggande socknar.

9. Visserligen skulle sådana arbeten med s. k. kring-gärning, såsom spinning, trinning m. fl. vara förbjudna, och vi barn blivo till

tilträttar visar om vi snurrade på klacken
eller revade med något som vi likte. Om att
stå på ett ben och snurra sådes att det kunde
bli "Narebora" och kunde komma ont åstat, sjuk-
dom eller värk. "Narebora" vore hål (bora) som
tänktes gå ända ned i jorden till onda makter
och "underjordsfolket". Men hur skulle det
kunna förlika sig med att allt kringgärnings-
arbete skulle upphöra efter denna dag (Vår-
freudagen), när just all vävnad för-rättades efter
denna dagen och dermed spol-rockens, garnvind-
ans, garnhärvars och varpens dagliga kringgärds-
rörelse måste förekomma. Vårfreudagen
kallades kallades aldrig för Trandagen om än
det sådes att "tranen bär ljuv i käng".

10 Bruket att lägga sig i "husen kväll", räk-
nades från kvällen före. Fro-dan och fortsatte

derefter tills dagen blev kort igen. Därföre
sades att ^{vid} Fro-dan ska vi lägga oss i husan
kväll och sova till Michels-dag. De som
kappades om att komma först i säng "Fro-attän"
var nog huvudsakligast barnen, som utlovades
belöningar åt de som kommo först i säng, men
mindre åt dem som komme sist, eller tredskade.

Gregorius-dagen (12 mars) H. b. 20.
I Gregoriusdagen har icke haft någon sär-
skild betydelse. 2/ Uttrycket "Lambert och
Gregorius tid, då är dag och natt lika vit," sade
de gamle, alltså andags Gregorius som vårdags-
jämningdagen. III Huru man sökte skydda
sig mot olycka hörde icke till vareken Gregorius,
eller Fro-das tiden, utan vid Påskan, i påskve-
kan (den veckan som föregår påskdagarna).

Den veckan kallades "Dymmelveckan" vilket skulle betyda "storveckan". Under hela denna vecka skulle man nog ta sig till vara så att ej namnet på något slag av ohyra nämndes och uttalades. Om man säkert kunde undgå att uttala namnet på ohysan, så var man också säker om att för hela året intill nästa år så års vara befriad för alla slags ohysa. Ex. Tomin Mors hem hörde en dräng som var fast övertygad om förutnämnda veckan av nämmandet av ohysa under dymmelveckan. Min Mor beslöt, att sätta honom på prov, genom att skriva på en papperslapp så här: "Nu e de dimel, nu tor du inte si vacten lus älla loppor, älla pirkor, älla skabb." Denna lapp lades på bordet i drängskammaren och en syster och Mor stälde sig på

lur för att höra vad utgång det skulle bli,
ty de visste att han brukte läsa högt. Drängen
kom in, gick syn på papperslappen och läste högt
: "Nu e de dimmel, o. s. v. När han kommit till
slutet och något besinnat sig, så utbrast han
: "De va då den ene" te menskor, nu har jeg ju
sagt allt i hop som de narret ene te." Han blev
rasande och hotade med att gå ur tjensten. Men
när han efter någon tid, ej förrän någon invasion
av ohysa, så lugnade han sig. Om man till
ohysa medräknar råttor och möss, så gjorde
man sig givitt dem på en annan tid, nämligen
på en viss dag som hette Rufus (den 27 augusti)
et. En man som hette Bengt Larsson i Väsby,
med sin bror Pål, som vittne gick igenom alla
hus och rum i hela gården som var kringbyggd.
För varje rum sade han vid inträdet: "Ja nu får

ja, i vittnes närvaro, si te går, rötter och möls,
 att nu gå ni flötta te nåd annat ställe,
 för ni får inte bo här längre". Hans bror var
 ju ett ogiltigt vittne, men det förstods väl inte
 rättarna. Denna sed varit vanlig, långt tillba-
 -ka, men denna episod om Bengt Larsson inträffar
 på 1870-talet. Här i Småland i Hamneda och kring-
 -liggande socknar vet man intet om Gregorius,
 eller Vårfrudagen enligt uppgjorda frågor.
 12] Den första gästen skulle fickas *Pectua den Gons*.

II. Offerkast.

I Hamneda och angränsande socknar, har i forna
 tider bruk varit att öka med att kasta på vissa
 högar med trägrenar, stenar rötter eller annat.
 2] Högarne kallades offerhögar, eller minnehögar.
 3] Ex. Här i Hamneda i skogen i närheten av
 Stighult, fanns en ris hög om vilken det berättades

Ullma k. 27.

att der skulle en kvinna blivit dödad
av vilda ellensvin i den tiden då stor bek-
skog varit på platsen. Jag och min son
hörde der förbi tjugtals gånger, och som of-
arne behöfve vila för den stora branta "lien"
(backen) så roade vi oss med att varje gång
röka upp grenar, rötter och stenar och kasta
de på turken (högen). En annan rishög,
säges ligga någonstädes i Hå i Hamneda
församling. Fjädlinge-mannen blev der
i hielslagen 1896 då han kom i skymningen
hemhörande med ett par stutar och ett rib-
lass brännse. Lasset quarligger ännu på plat-
sen och folk minns det, men den yngre ge-
nerationen tror jag inte har tid att kasta

något på sådana högar. 4 Varför kastade man? Visserligen också av gammal vana, men avsikten var nog att komma i häg, olyckan som der timat, och bedja en tyst bön att bli förskonad för sådant. 5 I så fall kunde man stanna och besinna vad der hänt eller fara förle kom ingenting. 6 Det var ej nödvändigt att säga något om än man kastade något på högen. De flesta av sådana sägner om händelser och olycker, som timat vid offerhögar härleda sig ända i grän förra århundradets förra hälft, och ännu längre tillbaka. Så har bokskog t. ex. inte funnits på förstnämnda platsen på 80 a 90 år, och inte eke heller, så det är nog länge sen de gick allonsvin.